

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
НИЗОМИЙ НОМИДАГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ**

**«ТАСВИРИЙ САНЪАТ ВА УНИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ»
КАФЕДРАСИ**

**КАТТА ЎҚИТУВЧИСИ С. МАХКАМОВАНИНГ «ТАСВИРИЙ
САНЪАТ ВА МУХАНДИСЛИК ГРАФИКАСИ» БАКАЛАВРИАТ
ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ
ТС-301 ГУРУХ ТАЛАБАЛАРИ БИЛАН РАНГТАСВИР ФАНИДАН
ЎТКАЗИЛГАН**

“Декоратив фонда аёл портрети ранглавчасини ишлаш”

МАВЗУСИДАГИ ОЧИҚ ДАРС ИШЛАНМАЛАРИ

ТОШКЕНТ 2020

МАШҒУЛОТНИ ОЛИБ БОРИШ ТАРТИБИ

1. ТАШКИЛИЙ ҚИСМ:

1.1. Аудиторияни дарсга тайёрлаш. Қўйилмани ташкил қилиш.

1.2. Давоматни аниқлаш

1.3. Амалий машғулот мавзуси материалларини узвийлик тамойили асосида ўтган машғулотлар мавзулари билан савол-жавоб орқали боғлаш.

1.4. Талабаларга мавзуга оид репродукциялар, ўқув фильмларини намойиш этиш

2. АСОСИЙ ҚИСМ:

2.1. Режалаштирилган масалалар бўйича оғзаки савол-жавоблар қилиш.

2.2. Талабаларга навбатдаги қўйилмани ишлаш босқичлари ҳақида маълумот бериш.

2.3. Талабалар портретдан қараб бажарган ишларини таҳлил этиш ва энг яхшисини танлаб олишга ёрдам бериш.

2.4. Хар бир талаба билан индивидуал ишлаш.

3. МАШҒУЛОТНИ ЯКУНЛАШ:

3.1. Мавзу бўйича умумий хулосалар чиқариш.

3.2. Талабалар томонидан мавзунинг ўзлаштириш даражаси ҳақида маълумот бериш.

3.3. Машғулотни якунлаш

МАШҒУЛОТ ДАВОМИДА ҚўЛЛАНИЛГАН УСЛУБИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР:

1. “Қандай”

2. Ақлий хужум

3. Б.Б.Б.

Мавзу. “Декоратив фонда аёл портрети ранглавхасини ишлаш.”

1.1. МАШҒУЛОТИНИНГ ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Вақти – 20 соат		Талабалар сони 18 нафар	
Ўқув машғулотининг шакли		Визуал, амалий	
Амалий машғулотининг режаси		1. Мавзунинг мақсади ва вазифалари. 2. Натюрморт композициясини тузилиши қоидаларига риоя қилган ҳолда тўғри жойлаштириш, конструктив қуриш ишларини бажариш, натюрмортни соя – ёруғ ва ранг-тус муносабатларини амалда босқичма-босқич бажариш ишлари вазифанинг тугалланиши	
Ўқув машғулотининг мақсади: Талабаларда натюрморт ишлаш орқали рангда ифодалашни ўрганиш, ишни босқичма–босқич ишлаб бориб, ўз ишининг охирги натижасини олдиндан кўра олиш кўникмаларини шакллантириш.			
Педагогик вазифалар: - Мавзу бўйича берилган вазифанинг мақсад – вазифалари ҳақида тушунча бериш. - вазифани бажаришнинг боқичлари тўғри жойлаштириш, конструктив қуриш, соя – ёруғ ва ранг-тус муносабатларини амалда босқичма-босқич бажариш ишлари ҳақида тушунчалар бериш. - вазифанинг тугалланганлик даражасини назорат қилади.		Ўқув фаолиятининг натижалари: - Берилган вазифа ва ундан кутилаётган натижалар ҳақида тушунчага эга бўлади. - натюрмортни ишлаш боқичлари тўғри жойлаштириш, конструктив қуриш ишларини бажариш, соя – ёруғ ва ранг-тус муносабатларини амалда босқичма-босқич бажаради, - вазифанинг тугалланганлик даражаси ҳақида тушунчага эга бўлади	
Ўқитиш услуби ва техникаси		Мойбўёқлар техникаси, репродуктив, маҳорат дарси намойиши».	
Ўқитиш воситалари		Ўқув услубий комплекс, ўқув қўлланма, видеопроектор, кўргазмали плакатлар, мато, холсть, мойбуёк, этюдник ёки молберт, мўйқаламлар, эритгичлар.	
Ўқитиш шакли		Оммаавий, индивидуал.	
Ўқитиш шарт-шароитлари		Мойбўёқда рангтасвир ишлаш машғулотлари учун жиҳозланган аудитория	

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТНИНГ ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Босқичлар вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич Кириш (10 мин.)	1.1. Мавзу, унинг мақсади, ўқув машғулотида кутилаётган натижалар маълум қилинади 1.2. Машғулоти ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади (1-илова) 1.3. Асосий ранг турларини айтиб беринг? 1.4. БББ жадвали (2-илова)	1.1. Тинглайди, керакли жойларини ёзиб олади. 1.2. Тинглайди, ёзиб олади 1.3. Тинглайди, жавоб беради 1.4. жадвалнинг 1, 2 шакллари тўлдирди
2-босқич. Асосий (60 мин.)	2.1. Амалий ишлашга рухсат беради. 2.2. Ўқув фаолиятини мувофиқлаштирилади, маслаҳат беради, йўналтирилади.	2.1. Амалий вазифани бажаришга киришади. 2.2. Ўқув топширигини бажаради. Амалий ишлаш билан бирга назарий ва амалий билимларини мустаҳкамлаб боради.
3-босқич Якуний (10 мин.)	3.1. Машғулотида яқин ясади, ўқув фаолияти натижаларини умумлаштирилади. 3.2. Якуний кўрик ташкил қилади. Талабалар билан бажарилган иш натижаларини таҳлил қилади, баҳоларни эълон қилади. Олинган билимларнинг келгусидаги касбий ва ўқув фаолияти учун аҳамиятини қайд этади 3.3. Мавзуга оид адабиётлар билан таништирилади (3 - илова)	3.1. Эшитади, ўз фикрларига аниқлик киритади. 3.2. бажарилган ишларни таҳлил қилади, баҳолашда иштирок этади. 3.3. Эшитади. Ёзиб олади.

1-илова

Баҳолаш мезони ва кўрсаткичлари

Қуриш, жойлаштириш	Шакл, ҳажм нисбатларини тўғри топиш	Соя-ёруғ, тус муносабаларини тўғри топиш	Ранг тўғри топилган лиги	Умумлаштириш, яхлитлаш, яқинлаш ишлари	Жами балл

2-илова**Б.Б.Б.**

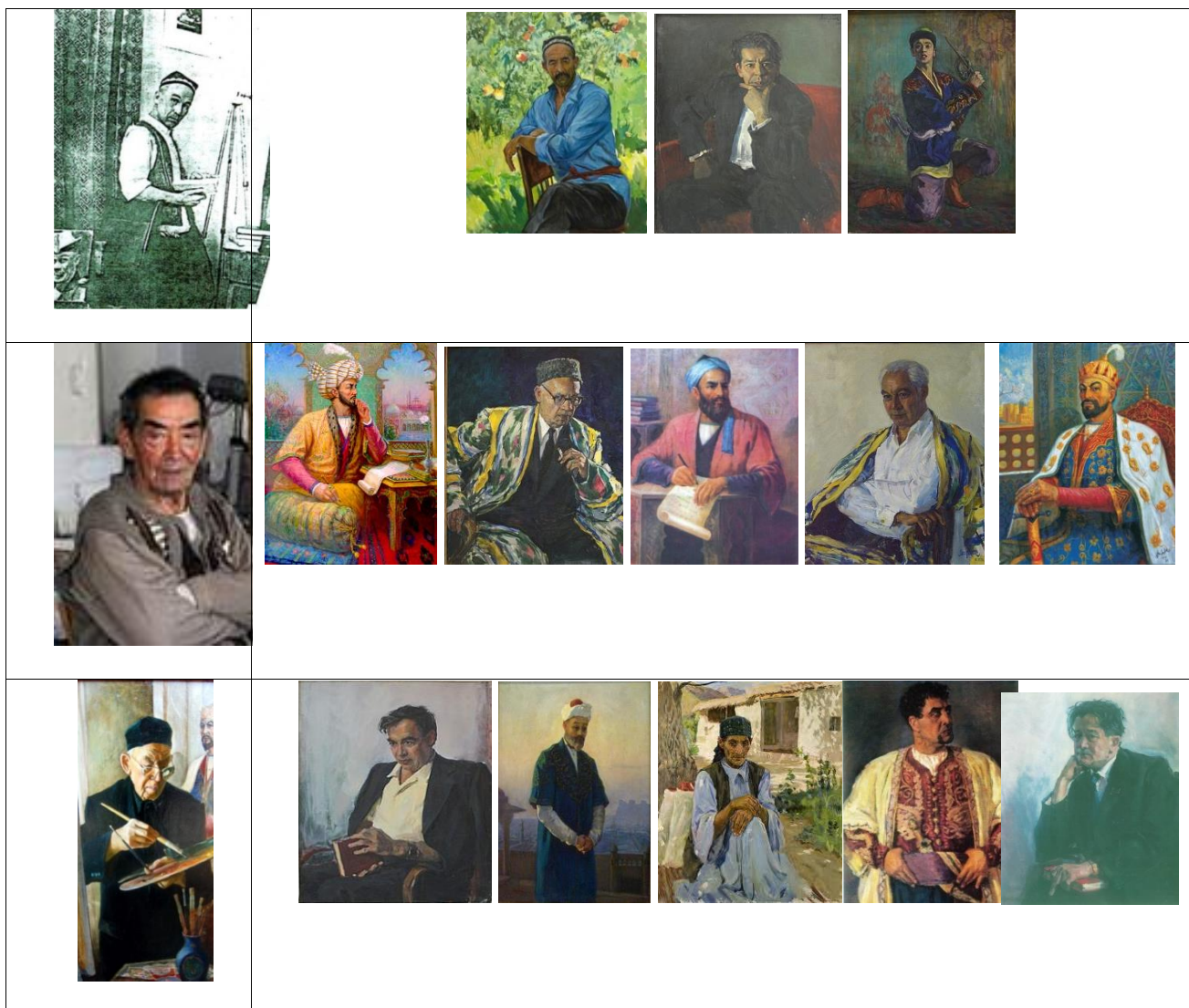
Биламан	Билишни хоҳлайман	Билиб олдим
Ўзбек натюрмортчи рассомлари: 1. Алишер Мирзаев 2. Малик Набиев 3. Ғофур Абдурахмонов 4. Янис Салпинкиди 5. Нодира Орипова 6. ... 7. ... 8. ... 9. ...		Ўзбек рассомлари натюрмортлари : 1.Сўзанали натюрморт 2. Натюрморт 3. Тарвузли натюрморт 4. ... 5. ... 6. ... 7. ... 8. ... 9. ...

Қуйида келтирилган асарлар муаллифларини топинг.

1. А. Навоий портрети 2. Она ўйлари 3. Рудакий 4. Ибн Сино 5. Абдор Ҳидоят
портрети 6.Дехқон портрети, 7.Бобур портрети 8.Шахло портрети, 9.Ойбек портрети
10. А. Темур портрети портрети 11.Сурхондарёлик қиёфачи, 12.Назарали Ниёзов
портрети 13.Комил Яшин портрети 14.Шухрат портрети 15.Саид Аҳмад портрети
16.Саид Азим портрети 17.Ал Ҳоразмий портрети 18.П. Қаюмов потрети 19.Ал Розий
портрети 20. Шомахмудов портрети 21.Беруний портрети 22.Уйғур раққоси портрети
23. Колхозчи Мирғаниев портрети

Абдулҳақ Абдуллаев	Раҳим Аҳмедов	Малик Набиев

**Рассомларнинг кимлигини аниқланг. Асар номи ва қайси муаллифники
эканлигини аниқланг**

**1-ўқув топшириқ
«Қандай» органайзерини тўлдилинг**

Декоратив фонда аёл киёфасини кули билан ишлаш

- Портрет жанри хусусиятлари

Тасвирий санъатнинг бу жанрига конкрет бирор инсон (ёки гуруҳ кишилар)нинг ташқи киёфаси тасвирланган асарлар киради. Ҳар бир портрет ўзида портретга олинган инсонгагина хос бўлган белгиларни ифода этади. Жанрнинг ўзини номи қадим француз сўзидан келиб чиққан бўлиб «қандай белги бўлса, ўшандай тасвирлаш» деган маънони билдиради.

Ваҳоланки, портретда ташқи ўхшашлик, портретнинг бадиий қимматини белгиловчи асосий критерия эмас. Портрет санъати инсоннинг ташқи кўринишини ифода этиш билан бирга унинг киёфаси орқали маънавий қизиқишлари, социал ҳолати, дунёқараши - у яшаган ўша даврнинг типик хусусиятлари мужассам этмоғи талаб этади. Шунингдек, рассом портрет олинувчига нисбатан ҳиссиз, ташқи ва ички хусусиятларини рўйхатга олувчи ҳам эмас, унинг моделга нисбатан шахсий муносабати, дунёқараши, ижодий қарашлари шу асарда маълум бир изларини қолдиради.

XX асрнинг иккинчи ярмида ўзбек портретчи рассомларидан Лутфулла Абдуллаев, Абдулҳақ Абдуллаев, Раҳим Аҳмедов, Малик Набиевлар самарали ижод қилдирлар. Л.Абдуллаевнинг «Мулла Тўйчи Тошмуҳамедов», «Йўлдош Охунбобоев портрети» (Ўзб.ДСМ) каби асарлари реалистик анъаналардан фойдаланиб моҳирона яратилган.

А.Абдуллаев биринчи ўзбек портретчи рассомларидан бири бўлиб, салмоқли ижод қилди. «Аброр Ҳидоятлов Отелло ролида», Ойбек портрети» муаллифнинг бадиий етук асарларидан ҳисобланади. Рассом «Ойбек портрети»да буюк адибнинг сиймосини чуқур ва мукаммал очиб берилган. Рассом бу асарда инсон киёфасини

абдийлаштирибгина қолмай, балки ҳамма юксак инсоний фазилатлар эгаси, оташ қалб, ҳаяжон ва ташвишга тўла буюк ёзувчининг жонли образини яратди.

Рассомнинг 1982-йилда ишланган “Автопортрети” ни Италиядаги машҳур рассомлар автопортретлари сақланадиган Уффици галереясига қабул қилиниши ўзбек санъатининг улкан ютуғи ҳисобланади.

Раҳим Аҳмедов ўзининг «Сурхандарёлик аёл», «Она ўйлари», «Дехқон» каби портретларида инсоннинг ички кечинмалари, ҳис-туйғулари, орзуларини ва гўзал қалбини очиб берган (расм).

Малик Набиев асосан портрет жанрида кўп йиллар ижод қилди. Унинг «Беруний портрети» (1952., Ўзб. Д.С.М.), «Амир Темур» (1993, __ЎзШХТМ) портретлари эталон сифатида қабул қилинган.

А.Абдуллаевнинг «Назарали Ниёзов» П.П.Беньковнинг «Қаҳрамоннинг онаси», «Миллий кийимдаги татар қизи портрети», С.Абдуллаевнинг «Генерал Собир Рахимов портрети», Б.Жалоловнинг «Комил Ёрматов портрети» каби асарларда ҳам ўзига хос талқин ва ҳар бирида рассомларнинг ўз ижодий услублари сезилиб туради

Портрет композицияси талаблари

Портрет рангтасвири инсонлар ҳақида унинг гўзаллиги, характери, идеаллари ва орзу умидлари ҳақида ҳикоя қилади. Рафаэльнинг “Сикстин мадоннаси” юзидаги маюсликка қаранг, Рембрандтнинг кўпни кўрган қарияларининг доно чехрасини эсланг, Рубенснинг «Изабелла»сини ёдга олинг, Репиннинг Канини - бурлак ва философ. Қандай индивидуал ўзига хослик ва инсон характерининг мафтункор образлари яратилган .

Портретчи рассом инсон характери ва унинг индивидуаллиги устида ишлайди. Бу эса рассомдан чуқур билим талаб қилади, тасвирланувчи ҳақида ҳамма нарсани, унинг юз элементларини кўп томонлама образли ҳолатларини, энг асосийси эса, ҳаққоний, тушунарли ва образли ифодадай билишни талаб этади.

Инсонни ҳаққоний тасвирламоқ учун уни диққат – эътибор билан узоқ кузатмоқ керак, шундай ҳолат, шундай позани, шундай кайфиятни топиш керакки, характернинг хусусияти, сифатини тўлиқ ифодалаш мумкин бўлсин. Портретда «қалбни тутиш» керак, «кийимни ва танани эмас».

П.П.Беньковнинг «татар қизи» портретига прототип Терегулованинг ўз маҳалида улуғ рассомдан «тезда ишга тушмаётганлиги учун норози бўлгани»да, бу норозилик рассом ўзи истаган ифода бўлишини кутганлиги боис рўй берган эди

Портретда тасвирланувчининг индивидуал белгиларидан ташқари уни ўраб турган муҳит, касбкори ҳақида ҳам энг ўринли деталлар киритилиши керак. Кўплаб рассомлар портрет ишлайдилар, айримлари фақат бир кишининг характерли хусусиятларинигина кўрсатади, бошқалари портретда замондошларининг умумлашган образларини тасвирлайдилар. Бу ҳолда иккинчи хил асарларга томошабиннинг муносабати эътиборли, аҳамиятли бўлади. Ҳақиқий портретчи энг характерли қиёфа излайди, натижада теварак-атрофни кузатиш ва ўрганиш билан битта қиёфада бир неча одамларнинг хусусиятларини бирлаштиради.

Рассом В.Серовнинг «Верочка Мамонтова портрети»да битта қиз қиёфаси орқали ҳар бир балоғат ёшида бўлган ўсмир қизларнинг умумий сифатларини беради. Рассом бу портретда ёшликнинг қайтариб бўлмас ёқимтой, ҳур поэзияси ҳақидаги тасаввурларини ифода этади. Шу боис ҳам бу асар ҳар бир одам қалбида жонли аксадо уйғотади, ўзига ром этади. Худди шундай фикрларни З.Серебрякованинг «Кўзгу рўпарасидаги қиз» (Автопортрет) асарига нисбатан ҳам айтиш мумкин

В. Серов ушбу портретда “Верочка Мамонтова” қиёфаси орқали ҳар бир балоғат ёшига етган ўсмир қизнинг умумий сифатларини беради. Рассом бу портретда ёшликнинг қайтариб бўлмас улуғ онларини бўёқлар орқали ифода эта олган.

Рассом шундай портрет композицияси топиш зарурки тасвирланувчининг характерли белгиларининг аниқ, тушунарли ва образини очиб берсин.

Композиция қуйидаги асосий талабларга жавоб бериш керак:

1. Томошабин эътибори тасвирланувчининг бош қисми ва юзига қаратилиши керак. Портретда энг асосийси - бу юз ва унинг ифодаси айнан унда инсоннинг ички ҳаёти кўринади. Тасвирланувчининг кўзи ва лабини тасвири, уни ифодавийлиги ҳам жуда аҳамиятлидир. Улар одамнинг ички мазмунли жумбоғини очиб беришнинг ифодавий калити ҳисобланади.

Портретда қўл ҳам кичик рол ўйнамайди. Ундан тасвирланувчининг қўлига қараб унинг касб-корини ва характери, саломатлигини аниқлаб олиш мумкин.

К.Брюлловнинг «Автопортрети»да лол қоларли даражада рассомлик касбини кўрсатувчи қўлини ифодалаган.

2. Бошининг ҳаракати, бурилган, қия, юз мимикаси, қоматнинг туриши инсон характериини юзага чиқаради. Одам ўзининг табиий ҳолатида характерли позада, ҳаракатланадиган манерасида тасвирланиш лозим. Булар ҳаммаси композицион қуришнинг асослари ҳисобланади. В.Серовнинг «М.Ермолова портрети»- позани қойилмақом ифодалаш намунасидир.

3. Портретнинг образли трактовкаси ўраб турувчи муҳит, вазият, фон аниқловчи аҳамият касб этади. Масалан, Ермолова унга яқин бўлган театр фойесигаги девор ва кўзгу фонида тасвирланган. Фон томошабин эътиборини тортиб чалғитиш керак эмас. Репин қаттиқ туриб, ўз шогирдларига маслаҳат берар эдики, хусусий, майда нарсаларни қурбон қилишни ҳам билиш керак, шафқатсиз уларни холстдан чиқариб юбориш керак, айнан улар портретнинг бадиий ҳаққонийлиги ғалабаси учун хизмат қилади.

М.Нестеровнинг таъкидлашича эса, «муваффақиятли фон - ярим якун дегани, уни тасвирланувчининг юзи, характери, ҳаракати билан фаннинг органик боғлиқлиги алоҳида зарур. Бошқача айтганда фон тасвирловчининг ҳаётини ифодалайди.

4. Портретнинг ўлчам ва формати ҳам тасвирланувчининг бадиий ифода вазифаси учун бўйсунитиш керак. Репин ҳар бир портретга мос инсоннинг асосий белгилари талаб этган форматини изларди. Формат танлаш тасвирланувчининг позасига ҳам боғлиқ.

Портретни натурал ўлчамдан катта тасвирлаш тавсия этилмайди, ҳар қандай картина албатта бироз узоқ масофадан кўрилади. Перспектив қисқаришлар билан ўша масофада тасвир ўзининг, агарки у натурал ўлчамда ёки бироз кичикроқ тасвирланган бўлса табиий ўлчамида кўринади.

Портрет санъатида ўхшашлик бўлиши шарт. Натура билан у ўхшамаса портрет ҳисобланмайди. Портрет - энг аввало ҳужжат. Лекин бу ҳужжатлилик фотосуратнинг тасодифий ҳужжатлилигидан фарқли ўлароқ, инсоннинг энг характерли белгиларинигина беради. Портретдаги ўхшашлик ташқи белгиларини ва одам

характерининг кўзга ташланувчи сифатларини умумлаштириш натижасида келиб чиқади.

Формалистик оқим тарафдорлари рангтасвир ҳақида, портрет санъатининг манбааси нореал шахсдир, хусусан рассомнинг одам ҳақидаги тасаввури ҳисобланади деб таъкидлайдилар. Бу билан улар ўзларини одам тасвирини чизишда эркинликларини ва ташқи дунё билан алоқасизликларини оқлайдилар. Уларнинг асарлари тарқоқ, ранглар ўта ёрқин, одам образи совуқ декоратив схема шаклида кўзга ташланади. Кўзлар гўё қалб ойнаси эмас, худди бошнинг «атрибути» бўлиб тасвирланади. Фақат муаллифгагина тушунарли бўлган «лаконизм» турли-туман тарқоқ шакл ва схемаларнигина ифода этади.

Аслида портретда одамнинг психологияси, унинг ҳислари ва орзулари юзага чиқиши керак.

Портрет мазмунига кўра, композицион ечимни танланишига қараб, бош қисм портрети, кўкрак қиёфали портрет (бюст), ярим гавдали портрет, тўлиқ гавдали портрет, портрет-картина, гуруҳли портрет, автопортрет, миниатюраравий портрет ва бошқаларга бўланади.

Машҳур портретлар

Портрет усталарининг ишини кузатар эканмиз, албатта ҳар бирида алоҳида бир умумийликни англаймиз. Портретда шубҳасиз ташқи кўринишдаги оригиналлик ва ички ҳиссиёт сзилиб туради.

Портрет санъатининг энг машҳур ва бебаҳаси, сўссиз “Мона Лиза Жаконда”дир. Бу асар уйғониш даврининг машҳур рассом Лернардо да Винчи томонидан ишланган бўлиб у ҳозирда Парижнинг Лувр музейида сақланмақда. Асарнинг асосий ютуғи портретда инсон ва унинг ички кечинмаларини уйғунлашганидадур.

Асар оддий тахтага ишланган бўлиб колорити яхши рангда. Мона Лиза эса графиня аёл, мулойимгина, қўлини иккинчи қўли устига оҳиста қўйгани холда, майн табассум билан боқади.

Инсоният тарихи давомида энг машҳур санъат асарларидан бири “Жаконда”дир.

Унда яқиндагини ўз эридан жидо бўлган йигирма олти ёшли жувон – флоренциялик Мона Лиза тасвирлвнган. Бу айёлни сохибжамол деб айтиб бўлмайди, лекин у истаранинг иссиқлиги билан бизн мафтун этади.

Мона Лизанинг қиёфаси ғамгин аммо, биз уни симосида чуқур изтиробни кўрмаймиз.

Унинг нигоҳи сеҳали. Уни кўзлари ҳар қандай бағритош одамнинг ҳам юрагини жумбушга солади.

Бу нигоҳни, бу таббассумни ҳеч қачон эслаб ҳам қолмаймиз, чунки суратга ҳар сафар қараганимизда, улар турлича бўлади: чунки улар сизнинг рухий ҳолатингизга ва Мона Лиза рухий ҳолатига қарабўзгараверади. У сурат эмас, балки ўзгариш тургандек бўлаверади.

Унинг ижодқоири XVI асрнинг истъедодли мусаввири, ҳайкалтарош, файласуф ва олими, Италия Уйғониш даврининг атоқли намоёниси Леонардо да Винчи.

У аёлни бўёқ билан эмас, юраги билан тасвирлагандир.

Амалий машғулоти жараёни

Вазифани амалда бажаришга рухсат беради ва шу билан биргаликда талабаларга назарий, керакли жойда амалий ёрдам бериш босқичига ўтилади. Машғулотида қиёфачи портретини рангда ишлаш жараёни, гавданинг анатомик тузилиши, вазифани бажаришдаги асосий босқичлар матога жойлаштириш, қуриш, шакл, ҳажм, ёруғ соя, ранг-тус муносабатлари ҳақида маълумот беради. (Қолган машғулоти жараёнида бу маълумоти назарий томондан тинимсиз тўлдириб борилади, амалий бажариб кўрсатилиши ҳам мумкин) Бунда талабалар энг аввало, натурани ифодали қўя олишга эътибор қаратадилар. Яни, қўйилган натурада албатта рассомнинг мақсади – ғоясини ифодаловчи ҳолат яратилиши керак. Масалан, ўй сураётган (нима ҳақда), натурадаги шахс кимлиги, натурадаги ҳолатида юз, гавда ва қўллариининг ўзаро мазмунга мослиги назарда тутилади. Қўйилган натура ифодали композицион ҳолатини топишга қаратилади. Унда энг аввало юз, гавда ва қўл ҳарактерлари бир – бирларини қўллаб қуввалаган ҳолати топилиши зарур. Ярим гавдали ифодавий портретнинг эскизи яратилади.

- Талабаларни навбатма – навбат чақириб уйда бажарилган ишларини текшириб, баҳолайди ва ўз журнаliga қайд қилиб қўяди.

Портретни рангда ишлаш босқичлари

Дарсни мустаҳкамлаш учун саволлар.

1. Ўзбек портретчилиги биринчи намоёндалари кимлар?
2. Замондошлари портрети галереясини қилган ўзбек rassomi ким?
3. Беруний портрети муаллифи ким?
4. Замонавий ўзбек портретчи rassomларидан кимларни биласиз?

Барча ишлар натура томонга териб қўйилади, талабалардан навбатма навбат ҳар бир ишнинг (жумладан ўз ишининг ҳам) ютуқ камчиликларини таҳлил қилиш сўралади ва уларда гуруҳга нисбатан ўз ишларини баҳолаш имкониятини пайдо бўлади.

Фаол иштирок этган талабаларни рағбатлантиради. Уйда мавзуга оид ҳар хил ҳолатдаги одамлар портрети ранглавҳаларини бажариб келиш учун вазифалар берилади.

Машғулотларнинг якунланиш босқичида (15-соат) тугалланган ишлар баҳоланади.

Атамалар изоҳи:

Акцент – тасвирланаётган гавда, юз, шакл бўлақларини томашабин эътиборини жалб қилиш мақсадида рангда, чизикларда ва туслаш усули билан бўрттириб кўрсатиш.

Ахроматик ранг - юнонча “рангсиз” деган маънони билдириб, улар бир-биридан қабул қиладиган ёки тарқатадиган ёруғлик кучи билан фарқ қиладди. Масалан, оқ, кулранг, қора рангдан ёруғлик кучи билан фарқ қиладди.

Бадийлик - борлиқни, инсон ва унинг ҳаётидаги воқеаларни, кечинмаларини ўзаро ўхшатиш, шакллантириш ва ранго-ранг тасвирлаш.

Босқичма–босқичлик – расм чизишни нисбий тарзда кетма кетлик асосида олиб бориш.

Гризайль (Grisaille) – Битта рангда бажарилган (кўпроқ қора, жигарранг) ранглардан фойдаланиб бажарилган рангтасвирнинг бир тури

Ёруғ-соя – шаклдаги энг оч ва энг тўқ жойлар, тасвирнинг композицион қуриш ва нарсанинг ўзаро мутаносиблик хусусиятларини ифодалаш воситаси.

Жанр – тасвирий санъат назариясида қўлланадиган тасвирий санъат ва адабиёт

соҳасига тегишли атама. Тасвирий санъатда манзара, табиат кўринишларини акс эттирадиган расмларни манзара жанрига оид расмлар дейилади. Шунингдек портрет, натюрморт жанрлари..

Композиция – (латин. “compositio” – тузилиш, қурилиш) бадиий асардаги образлар ва бадиий воситаларнинг муайян ғоявий мақсадга хизмат қиладиган тартибда жойлашиши ва уларнинг мувофиқлиги

Композиция қурилиши – картина ёки қоғоз текислигида унинг ўлчами, ҳажми, форматига мувофиқ жойлаштириш, композиция марказий ўқини аниқлаш ва унга нисбатан тасвирнинг иккинчи даражали бўлақларини бўйсундириш, гуруҳлаш ва тасвирнинг барча қисмларини асосийга нисбатан бўйундириб яхлит бириктириш, асарнинг нафис яхлитлиги. Натурадан ишлаганда тасвир мавзусини излаш, тасвирланаётган нарсалар ни саралаш ва қўйиб чиқиш, қиёфачининг ҳаракат ҳолатини мақсадга мувофиқ тарзда тўғри ташкил этиш. Тасвирнинг энг жозибали тус ечимини топиш, масштабларнинг ва нисбатларининг ўзаро мослиги билан боғлиқ бўлган узок жараён бўлган тасвирнинг перспектив қуришнинг энг маъқул ҳолатини топиш учун изланиш.

Контрастлик – қарама қаршилик, зидма зидлик, рангларнинг ўзаро қарама қаршилиги. Бир рангнинг ёнида иккинчи рангнинг янада ёрқинроқ, жозибалироқ кўриниши. Масалан: Яшил рангнинг олдида қизил ранг янада жозибали, чиройлироқ кўринади ва ҳақозо...

Конструктив шакл – тасвирнинг алоҳида ва яхлит кўринишлари нисбатларининг ўзаро мутаносиблигида кўринадиган; нарса шакли қисмларининг нисбатлари, уларнинг бир бирига мослиги, моҳияти, ҳар қандай шакл тузилиши нинг ўзига хос жиҳатлари.

Координат – маълум масофаларда белгилаб олинган, ўлчами аниқланган жойлар, нуқталар. (тасвирдаги)

Мастихин – (италиянча *metsichino*) пўлатдан ясалган куракча ёки пичоқча шаклидаги ингичка пластина; рангтасвир ишлашда қўлланилади.

Мутаносиблик (гармония) – тасвир объекти ёки тасвирнинг турли қисмларининг (ўлчам, ранг тузилиҳатидан) ўзаро бўғланиб, гўзаллик меъзонига мос бўлиши.

Мувозанат – ўқув натюрморти ёки композиция, тасвирининг қисмлари, ранглар, ўлчам, шаклнинг ўзаро мос келиши, сатҳ оғирлиги мутаносиблиги.

Палитра – расм ишлаётган пайтда мусаввир бўёқларни қориштирадиган юпка мослама, тахтакач.

Перпендикуляр – горизантал текисликка нисбатан тик чизик.

Пленер – (французча *plein air* – очик ҳаво) Тасвирий санъат асарида куёш ёруғлиги ва атрофидаги муҳитнинг таъсири билан боғлиқ бўлган ранглар тусланишини англатувчи термин. Бу турдаги рангтасвир очик ҳавода ишланади.

Пластик ечим – қаламтасвир, рангтасвир, ҳайкалтарошлик асарларида шакл жозибадорлиги

План – тасвирий санъатда: тасвирлаш масштаби, тасвирдаги буюмларнинг жойлашиш ўрни.

Ракурс (Франц. *Rassourci* – қисқариш) – тасвирий санъатда: нарсанинг узокдаги қисмларини қисқартириб, кичрайтириб тасвирлаш. Тасвирланаётган шаклнинг перспектив қисқариши.

Ритм – тасвирланаётган шаклнинг бир хил кетма-кетликдалиги қайтарилиши;

тасвирнинг композицион қурилиши воситаси.

Статик – ҳаракатсиз турғун ҳолат.

Тасвир яхлитлиги – алоҳида қисмларнинг умумийга, иккинчи даражадаги нарсаларнинг асосийга бўйсунishi, барча қисмларнинг ўзаро мутаносиблиги, бажариш усуллариининг бир хиллиги.

Таққослаш – суратдаги ўзаро ёруғ соя, тус, шакл ва ҳажм нисбатларни аниқлаш усули.

Тугалланганлик – рассом томонидан узоқ вақт ишланган қаламтасвирни ҳар бир бўлақларининг яхлитлиига эришиш, умумлаштириш қисқа қилиб айтганда мақсад қилиб қўйилган вазифани узил-кесил тугаллаш.

Тус – нарсанинг ранг ҳамда тусининг оч–тўқлик даражасини билдирувчи тушунча.

Фазовий перспектива – ёруғлик ва ҳаво таъсирида кузатувчи ҳамда кузатилаётган кўриниш орасидаги тасвирланаётган нарсалар кўриниши ва рангларнинг ўзгариши ҳодисаси.

Фас – олд кўриниш, юз, чехра. ҳар бир нарсанинг тўрт томондан кўриниши бор: Олд кўриниши, икки ёни, тепа ва таги.

Холст - канопадан тўкилган мато

Этюд – рангда тезкор бажарилган иш, ранглавҳа.

Ҳажм – нарсанинг уч ўлчамда (фазовий бўлиб) бўртиб кўринаётган шакл–шамойили.

3 – илова

Адабиётлар:

1. Т.Қўзиев; А.Эгамов “Рангтасвир” (5-9 синфлар учун) Тошкент-2008.
2. Абдирасилов С. Толипов Н. “Рангтасвир”Тошкент, 2005
3. Р. Ражабов, Ҳ. Султанов. Тасвирий санъат фанини ўқитиш методикаси. (ўқув қўлланма) Тошкент 2008.
3. Х.Э. Султанов. “Рангтасвир” (грязайлда ишлаш). Методик қўлланма. ТДПУ Тошкент 2014.
4. С.Ф. Абдирасилов, Б. Азимов «Рангтасвир». Т.: Мусиқа нашриёти 2011
5. Раскин, Дж. Лекции об искусстве / Дж. Раскин; пер. с англ. П. Когана; под ред. Е. Кононенко. М., 2006.

1. [www. tdpu.uz](http://www.tdpu.uz)

2. www. Ziyonet.uz

3. www. edu.uz